

למדו היטב

(הערות והארות סוציולוגיות על הפרוזה הצעירה)

...יללת תנים מזה וריקוד שעירים מצד זה: אין ספרות עברית! ובינתיים עלו בגננו הנטוש כמה ספיחים משובחים, כשרונות רעננים... שבכל אחד מהם תוסס סם של חיים כיין חדש בקנקן וכדם רותח בבשר החי, וכל אחד מהם קובע ברכת, שהחיינו' לעצמו...
„צעירים מאחיהם, ובני־חורין מהם, ומאושרים מהם — — מעבר אחר ומעולם אחר באו וצרור החיים החדשים על כתפם... קומתם לא היתה כפופה' תחת החטוֹטרת של, סבל הירושה'. מעשרה קביה לא העלו בידם אפילו קומץ. זיקתם אל הישן כבר פקעה לגמרי וקופה של, מסורות' לא היתה תלויה להם מאחוריהם... כנגד זה ירדו לנו עמם עשרה קבים של צהלת חיים רעננים וגבורת עלומים. — — חזקי אגרוף ומגודלי בלורית, ועלו בחומה, שנפרצה אמנם כבר על־ידי, לסטים' קודמים להם...”

ודאי תאמר, כי זו ציטאטה לקוחה מאחד סניגור על הפרוזה העברית הצעירה, שכה רבו מבקריה וקטיגוריה, — ואין זו אלא הבאה (לקוטה) מתוך מסתו של ביאליק „שירתנו הצעירה“. כיום הזה, עת על במת החיים והספרות עולה דור צעיר שגדל בארץ, שמקורות יניקתו והבעיות המטרידות אותו הם כולם ארצי־שורשיים־שורשיים, היודע את עברנו, את הגולה וחייה מדיסטאנץ מרוחק, והמסורת משפיעה מבעד למחיצה של זמן ומקום, כיום הזה נחייך אולי למקרא משפטו הנועז של ביאליק, כי הדור ההוא (תרס"ז) „זיקתו אל הישן כבר פקעה לגמרי וקומתו לא היתה כפופה תחת החטוֹטרת של, סבל הירושה'“. אך אין זו אלא שגגה שיצאה מלפני השליט. כדרך האישים הגדולים באמת, שראייתם את החיים כוללת וחודרת עד לשתינו,

טעה ביאליק תכופות בפרטים וצדק בעיקר, בהשקפת-היסוד. מפליא הדבר, שאעפ"י שהכל דשים בגדולתו של ביאליק כמשורה, רק מעטים נפנים לביאליק המבקר הספרותי (במשמעותו המצומצמת, ולא רק כאדריכל של תרבות). מבין עשרה קבין של דברי-הערכה על ביאליק האיש והמשורה, לא נטל אפילו קב אחד ביאליק המבקר. והרי מועטים כמותו הצטיינו בחדירה מעמיקה כ"כ, באהבת המשובת, בטעם המעודן, בחישוף בעיות-יסוד האמיתיות, ולא המדומות והארעיות, במבט הכולל עבר והווה ופרוייקציה לעתיד, בחישול החוליות והמשמרות הבודדות לשרשרת אמיצה של ספרות-דורות.

„הם נתנו לדורם מה שהיו יכולים וצריכים לתת — והנותן לדורו נותן לדורות... הספרות אינה בריה בפני עצמה, הפרה-ורבה מאליה... כוח הספרות ככוח דורה ומשלה היא נותנת לו...“ („שירתנו הצעירה“).
זהו קנה-המידה שנקט ביאליק, עת סיכם את הישגיה ושלביה של השירה העברית החילונית בגולה, מ„תור הזהב“ ועד רמח"ל ועד „ההשכלה“ לענפיה ועד לשירה העברית הצעירה (בימיו). וזהו גם ה„מוסר-השכל“: צמידותה של הספרות למציאות ההיסטורית ובעיותיה החיוניות. ואם תחת שירה תקרא פרוזה (וזהו בעייה חשובה, מדוע נוטלת בימינו הפרוזה את מקום „המזרח“ בספרות שתפסה פעם השירה) — יפים הציטאטין שלו גם לגבי ספרות ימינו.

שלא-בדומה למסורת שקנתה שביתה בספרות העברית במשך שני דורות, הרי שלוחתה הרכה ביותר, מה-שקורין הספרות הארצישראלית הצעירה, אינה יכולה לקבול על חוסר תשומת-לב, על שהיא יוצרת בחלל ריק. גם הקורא וגם המבקר כורים לה אוזן קשבת ומשכימים לפתחה, נענים לה בהד חזק, אינם חדלים לקטרג עליה או להשפיע דברי חיבה ועידוד. והרי, לכל הדעות, לא משקלן של היצירות הוא הנותן; לפי-שעה רק מועטות ביותר ביניהן הן נכסי-קיימא של ספרותנו, וביוצרים הצעירים אין איש רואה מורי-דור. מנין איפוא חזיון חדש זה בציבוריותנו?

תשובה ראשונה: חלה תמורה יסודית במעמדה ה„סוציאלי“ ובפונקציות של ספרותנו. במשך תקופה ארוכה — דווקא לעת שגשוגה — צר-והלך הבסיס החברתי של העברית. לקוחות-הקבע שלה היו „המשכיל“, בחורי-ישיבה שנתפקרו, החנווני הזעיר שמפרק-לפרק „הציץ“ בשיר וסיפור עברי,

ויותר מזה ב"מחקר", שכבה דקה של אינטליגנציה יהודית. לימים נוספו לה קוראים נלהבים ומעטים במעמד הפועלים העברי הרך בארץ, ובנוער. המוני-העם מצאו סיפוקם בידיש העולה-כפורחת, השדרות המשכילות יותר נכבשו-והלכו ללעז. העברית איבדה שטח אחר שטח; טראגית אך מוצדקת היתה הקריאה "למי אני עמל" של אחרוני המשכילים ואף של "המעורר"ים. עד שנסוגה העברית לבסיסה הטבעי בארץ-ישראל, כאן נשתרשה והגיעה לגדולות. תהליך ה"הימוץ" של העברית רק זה עתה מסתיים ורק דורנו קוצר פירותיו הראשונים. שוב אין להפריד בין בעיות-סגולה לספרותנו, בין חוגי-קוראים. הכל שלה, של העברית. כל הבעיות האנושיות, הנצחיות והאקטואליות, האישיות והכלליות, הלאומיות והסוציאליות; הנוער, ההמונים, האינטליגנציה, אניני-טעם ופשוטי-טעם, קומוניסטים ואגודת-ישראל. ומכאן, שגם האווירה האופפת אותה, תפקידיה, יחסה למציאות, מקורות יניקתה, התביעות שתובעים ממנה — תמורות רציניות ביותר חלות בהם.

דבר שני: המקטרגים על משמרת ספרותית צעירה זו — (ובמאמר מוסגר: אנו עוסקים כאן בדמותה הכללית, במכנה-המשותף שלה ולא בקלסטר-הפנים האישי; בהנחות הסוציאליות-הפורמאליות ולא בייחוד היצירה והנחתיה האסטטיות) — וסניגוריה, כולם מרגישים, בדעת גמורה או בנצנוצי-ניחוש, כי פרוזאיקנים צעירים אלה — יזהר, שמיר, שחם, מוסינזון, טביב ודומיהם — הם הם הדור היורש בספרותנו, ועל כן נוהגים בה בחינת "הזהרו בהם, כי מהם תצא תורה". כל אחד מהם לחוד אולי יכויב את התקוות שתלו בו, יכול ויתברר שכשרונותיו יפים רק בתחום מסוים וצר — אך כזרם, כשכבה, הם שלב הכרחי בספרותנו, המשמרת הספרותית העתידה.

כי שניים הם קווי-הסגולה המציינים משמרת זו: היא נציגת הדור הצעיר שנולד וגדל בארץ, והיא רואה עצמה קשורה בהכרה גמורה בתנועת הפועלים.

רק בזמן אחרון החלו לייחס חשיבות לתמורה אחת בחיינו, והיא עלייתו והתבלטותו של הדור הצעיר שגדל בארץ. ארצנו ניזונה כל השנים מן העלייה מן הגולה, ועמוד-השדרה התרבותי שלה היו השכבות שהקדימו לבוא. הן נטלו מקום בראש בכל מערכות הציבור והן הטביעו את חותמן על היישוב. עתה, בניגוד לכל הנורמאלי וה"חוקי" לפנים, ילידי-הארץ הופכים להיות עמוד-השדרה של הארץ, — בזכות אזרחותם, שורשיותם, קשריהם וחינוכם.

ומה גם שבשנים הקרובות העלייה מן הגולה תביא כוחות חברתיים-תרבותיים חיוניים מעטים. בלי לעמוד כאן על צד האור וצד הצל שבו, מכרעת כאן העובדה שהדור הצעיר של הצברים יצא לאור-עולם בא"י, בה ספג את אורה, קנה נסיון חייו, כאן ביתו לעולם-ועד. בכמה תחומי-חיים — כמו בחיים הפוליטיים — עדיין לא פרץ פרצות בחומה, אך בתחומים אחרים (צבא, התיישבות) חלקו ניכר ביותר. ועלייתו מורגשת אולי ביותר בתחום הספרות דווקא.

אך ה"צבריות" היא מונח כשר רק בתנאי שאינה באה לערפל ולטשטש עובדות-יסוד אחרות, כמו הכרה פוליטית, חלוקה מעמדית, שאיפות חברתיות ומקורות יניקה רוחנית. דוק ותמצא, כי מה-שקורין סופרינו הצעירים כולם באו מתנועות-הנוער החלוציות, הם חברי קיבוצים, או היו כאלה בעבר ורואים עצמם קשורים במעמד הפועלים ובשאיפותיו, בציונות ובסוציאליזם, במלחמתו וביצירתו.

שמה תאמר אך מקרה הוא?

דומני, שעדיין לא עמדו במידה מספקת על הדיספרופורציה הקיימת בין הישגי המחנה האזרחי בישראל בתחום הפוליטי והסוציאלי הישגיו בשדה התרבות; לא עמדו על כך שמלבד שם אחד, א"צ גרינברג, הדבר הקלאסי של פאשיזם, כל המחנה האזרחי עני הוא מכל מעש ספרותי, מכל מתח תרבותי, מכל הישג מקורי — ואין להניח, כי גם להבא יהיה אחרת. מי עיכב ומי מעכב פרחי-הסופרים שלמחנה הדתי, או אצ"ל, או הציונות הכללית (וכמובן, שאין כאן הכוונה להשתייכותם הארגונית-המפלגתית, כי אם לתמונת-עולמם, לתרבות שהם מייצגים) לראות את העולם בעיניהם שלהם ולבטאו? מניין העקרונות הגמורה בשדה הספרות לעומת הפעילות המרובה בשטחי חיים אחרים?

כי "הספרות אינה בריה בפני עצמה, הפרה ורבה מאליה... כוח הספרות ככוח דורה ומשלה היא נותנת לו"; כי ספרות-יפה ושירה (ורק עליהן אנו עומדים כאן; שהרי המדע, הפובליציסטיקה והמחקר חוקים ספציפיים חלים עליהם, באשר הם יונקים מרבדי-נפש עליונים יותר, אמוציונאליים פחות) אינם אלא חלק אחד, צד אחד של תרבות, שהיא מושג כולל מערכת שאיפות ונוסח-חיים ומצוות-מעשיות ודירוג-ערכים. את אופייה של תרבות מסוימת קובעת במישרין המציאות ההיסטורית. שום זרם תרבותי, שום

אסכולה ספרותית אינה פטורה ממציאות זו ואין בכוחה לתרוג ממנה. בספרות הדור אין אלא מה שיש בדור, בקירוב. ודאי שלא הדור כולו, אבל לפחות סממניו העיקריים, התמצית שבו. והוא הנותן שבארץ־שׂראל החדשה ישנם כיום ביסודו־של־דבר רק שני יריבים רציניים ועיקריים בשטח התרבות: הדת והסוציאליזם, לשון אחר: עולם־האתמול ועולם־המחר.

גם אצלנו ישנה תרבות חילונית לא־סוציאליסטית, אך היא שנייה־במעלה לעומת התרבות הדתית; באשר יותר מאשר על כל עם אחר רובץ על התרבות היהודית סבל־הירושה של הדת. מחמת נסיבות היסטוריות ידועות־היטב, היו לאומיות יהודית ודת יהודית זהות בעיני נושאייהן ובעיני החוץ. הכל נתלבש אצלנו בעבר איצטלה דתית. והלבוש נתחלף לרבים בגופי־חיים, ובמשך דורות נוצרה ונתגבשה תרבות עצמית, מקורית, בעלת קווי־ייחוד בולטים מאוד. אך אין צורך להוכיח, כי תרבות זו היא נחלת העבר, יבשת ששקעה במצולות־הזמן. מששקעה העיירה היהודית הבודלה מן העולם, כשאבדו צורות־החיים התואמות לה, שלידתן בימיה־ביניים שלנו שנתמשכו, שוקע גם „בניין־העל” הספרותי שלה. תרבות זו מיצתה עצמה עד תום, נשארה עקרה ומלאכותית. היא אנאכרוניזם. אפשר להתעניין בה כדרך שמתעניינים בפרק מרתק בהיסטוריה ובתולדות־התרבות, הווה אומר עניין אינטלקטואלי בלבד, אפשר וצריך לרשת ערכים שיצרה ואספה — אבל אין בן־הדור הצעיר יכול לסבור אותה ברצינות, לבקש בה תשובה לבעיות חיו ולבעיות הזמן. נציגיה הספרותיים הם בעלי שיעור־קומה אחרונים. הם חותמים תקופה. ובמקום חולשתה שם גם גבורתה של הדת. דווקא משום שהיא עתיקה, משום שהיא מעוגנת בהווייתם של דורות רבים, דווקא משום שהיא מתיימרת להיות הנציג הלגיטימי של הנצח היהודי — קוסמת היא לרבים המדמים, כי אפשר לשאוב ממנה מלוא־חופניים. ובמקום גבורתה שם גם עיקר סכנותיה.

בסכנות דומות, אם גם לא חמורות כ”כ, עמדה התרבות החילונית הבורגנית של אומות־העולם. אלא שהבורגנות האירופית ותרבותה לידותן בסיטואציה היסטורית שונה לחלוטין מן התרבות החילונית שלנו. היא צמחה לאטה, במשך מאות בשנים, והגיעה למעמדה החשוב, לאופיה החילוני, להישגיה התרבותיים, תוך מלחמה עזה ומהפכנית עם הפיאודאליזם והדת. היא ידעה את שלבי הרנסאנס, ההומאניזם, הראציונאליזם, האתאיזם.

ואם כיום נמצאת היא בסטדיה של „שקיעת המערב“, הרי יש מאחוריה רזרבות תרבותיות עצומות של מסורת, של נוסח־חיים, של טעם־טוב וצוריה מעודנות, רזרבות המעוגנות גם הן בהכרתם של הרבים. היא מולידה ועוד תוליד במשך פרק־זמן מסויים יצירות גדולות, אפילו יצירות־מופת.

מה שאין כן התרבות החילונית שלנו, במידה שאינה סוציאליסטית. הבורגנות הוותיקה והאמידה בארצות־גולה רדפה לעולם אחר ההתבוללות וכמעט שאין ניכרים רישומיה בתרבותנו. היא חיה „מחוץ למחנה“. הזעיר־בורגנות היהודית עברה יותר ויותר ליידיש. והבורגנות בארץ־ישראל רק זה עתה נתגבשה, היא צעירה ורכה בשנים. היא נולדה לאחר מעמד הפועלים בארץ וצועדת בעקבותיו. אך בשעת לידתה, הבורגנות בעולם כולו כבר עמדה לשקוע, היא הרסה את התרבות במקום להעשיר אותה. היא יכולה ליטול ממנה סממנים חיצוניים, אך לא השראה וחיוניות. זאת ועוד: אין לתרבות החילונית הבורגנית היהודית מסורות ומקורות־יניקה משלה, העתיקים יותר מדור אחד או שניים, וגם מהם הושפעה השפעה ארעית ושטחית: אין לה רזרבות תרבותיות עצמיות כדרך שיש לבורגנות המערבית. וכבר כיום היא מתנכרת אפילו ל„השכלה“ — להומאניזם ולראצינאליזם היהודי המאוחר (והחיוור). ואחרון־אחרון חשוב: ההגמוניה התברתית והתרבותית היתה במשך דור אחרון למעמד־הפועלים העברי, באשר הוא היה חלוצי וסוציאליסטי, באשר הוא נטל עליו את המשימות הכבדות שבבניין הארץ.

הנתפלא איפוא שהאזרחות הארצישראלית דלה וריקה ממעש תרבותי מקוריי? היא אינה מסוגלת להעלות אפילו שמץ של לחלוחית תרבותית מפרה, של אידיאות ואמוציות חדשות, של ספרות מקורית, מלבד פייטומי־מלים על „ערכי־יהדות נצחיים“ ושברי־פסוקים של נביאים (שאת תורתם היא מסלפת), מלבד בליל מושגים מעורפלים, תרבות של ביקורי־סינימה, תערוכות־אפנה וגינוני־נימוס. התרבות האזרחית שלנו היא תרגום, חיקוי חיצוני, מימיקרי, — או נסיונות חוזרים ונשנים לשוב אל הדת, מחמת הטעמים כנ"ל.

קל מאוד לטעון, כי יוצריה הגדולים של הספרות העברית בדורית אחרונים, וביאליק בתוכה, לא היו סוציאליסטים. אך תקופת פריחתו של ביאליק היתה תקופת העוררות הלאומית, כשהזעירבורגנות היהודית נתחלקה לשני ראשים ונתפצלה למעמד עובדים מזה ולבורגנות (מבחינת

המעמד והשקפת־העולם) מזה. וכדרך כל תנועה לאומית צעירה ותרבות צעירה יכלה להעלות ולהבליט ערכים שחלק־ונחלה בהם לעם כולו במשך תקופה מסוימת. ביאליק, כמו כל התנועה הציונית הצעירה, נצטיין בנייט־ראליות אוהדת לגבי מעמד הפועלים העברי, הוא חי בעולם של מושגים ליבראליים־הומאניסטיים. בשחר ימיו של ביאליק מילאה הכלליות תפקיד אובייקטיבי מלכד ובונה; בזמנו תפקיד מלכד זה פוחת־והולך, הכלליות מערפלת ומקפחת את צלילותה של היצירה וכוחה. ביאליק יכול היה בזמנו לדבר על דור בספרות, דור סתם: אנו כיום מחוייבים לבדוק בציציותיו של אותו דור, לתבוע קונקרטיזאציה של המושגים „חופש” או „גאולה” וכל כיוצא־בהם.

משחר הציונות ועד לשנת תש”ח חיינו בארץ בצל השלטון הזר. עובדה זו היתה הדומיננטית, לחצה עלינו בכוח של אטמוספירות רבות ואיגדה את כל היישוב כמו בחישוק־ברזל, וכדרך־העולם, בסיטואציה כזאת, המאחד גבר על המפריד. מלכתחילה ניתנו גבולות טבעיים וצרים להיאבקות החברתית, באשר חסר היה אובייקט־המאבק המכריע: השלטון המדיני. גם היום, עם ייסוד המדינה, עומדים אנו רק בראשית המשימה ההיסטורית של הציונות, שהיא קיבוץ־גלויות, ומרובים הם התפקידים הלאומיים־הכלליים המאחדים כמעט את כל המעמדות שבעם. אך עתה יפעלו כל הגורמים הסוציאליים־היסודיים בתנאים יותר נורמאליים, ביתר בהירות ובפחות כבילות. תחום הערכים התרבותיים הכלליים, שמהם ניוונה בעיקר התרבות החילונית שלנו, יצטמצם־וילך. יותר מאשר בעבר יהא כל סופר בישראל נאלץ להגדיר עצמו הגדרה ברורה לאן פניו מעודות. על רקע זה חייבים אנו לראות את הספרות הארצישראלית הצעירה.

בעולם הגדול מנסר פולמוס ממושך וחרוף על הספרות ותפקידיה — ספרות אידיאית, המשרתת בהכרה גמורה את האדם והחברה, או ספרות כתחום אוטונומי. ולפי שמבקשים אנו להיות ככל־הגויים, יש ושותלים פולמוס זה גם בספרותנו, ועושים אותו ויכוח מרכזי. אלא ששתילה זו אינה עולה יפה. אצלנו לא קמה מעולם אסכולה הדוגלת ב„אמנות לשמה”, וכל הדיבורים על „בריחה למגדל השן” ודומיהם אינם אלא טיח טפל. גם בתוכנו רווחו ורווחים אילו הלכי־רוח „דקאדנטיים”, אך היו בחינת קיקיון של־יונה ולא השאירו עקבות ציבוריים קיימים. עוול מפורש עושים אנו

לספרותנו, למשמרותיה ולתקופותיה, אם נאשימה בתלישות ונתיקות מבעיותיו החיוניות של הזמן. רשאי אתה לטעון כנגד רמתה, כנגד עניותה האינטלקטואלית והמעגל הצר של בעיותיה, חייב אתה להקפיד בתכניה האידיאיים, אבל אינך רשאי להפריז בטענת הנתיקות והבריחה. כך דור ההשכלה, כך חיבת ציון והתחייה הלאומית, כך ספרות העבודה בארץ למשמרותיה השונות — עד לצעירה שבה. ספרותנו מסתופפת בצל בעיית „קיום היהדות“ (על גלגוליה השונים), מלאה דברי תורה וחסרה שיחת חולין על עמי־הארצות. ואין זו זכותם או אשמתם האישית של הסופרים. תלישות ודקאדנציה אופיינית לשכבות וחוגים שבעים ושוקעים, עייפי־חיים, הן תוצרי רקבון סוציאלי, או שלידתן במלחמות וזוועות חסרות־שחר. עמנו לעומת זאת היה תמיד עם עני, תרבותו עממית, זה כמה דורות עמד בתוך חורבנות ושואות — אבל גם רמזו לו תקוות גדולות ובניין. אין זה אקלים יפה לדקאדנציה. באיזו מידה קובעת בעניין זה קודם־כל המציאות הסוציאלית הקונקרטי, ורק אה"כ אישיותם של היוצרים, תעיד העובדה, כי הנטיות הפסימיסטיות, של „שקיעת החיים“, הרימו ראש בספרותנו (ובשירתנו) דוקא בשנות השפל המובהקות בארץ, בשנים שבין העלייה הרביעית לחמישית, שהיו תקופת שלוה יחסית בגולה, ונעלמו מן האופק הציבורי ב־15 השנים הבאות, הסוערות.

ואם נכונים הדברים לגבי ספרותנו בכלל, על אחת כמה וכמה לגבי המשמרת הצעירה ביותר. ארץ־ישראל החדשה, היישוב הקטון הזה, שרד היה במתפכה ובמלחמה מתמדת, יותר מכל ציבור אחר בעולם. הוא נבנה תוך זעזועים שאין להם סוף, תוך מאמצים וקרבנות מרובים, כל הישג וכל התקדמוח של מילימטר עלו במחיר אכזרי של דמים וזיעה. הדור הצעיר בארץ, החלקים הערים והאיניציאטיביים שבו, גדל בצל שואה איומה בחיי ישראל, במתיחות לאומית ופוליטית גבוהה ביותר, ממש „חיים על קו הקץ“. על ראשו היכו בלי הרף תביעות רמות וקשות, שאין מהן מנוס, מיבחנו היה מיבחן של מסירות־נפש, האווירה שאפפה אותו היתה אווירה „פאטטית“ והירואית. יצירותיה ונושאייה של משמרת צעירה זו מעידים על כך. דומה, כי אין עוד ספרות המרבה לעסוק כ"כ בבניית־שחורת; בהשוואה דמוגרפית של גיל גיבורי ספרותנו, הצעירים שבהם יהיו ודאי גיבורי משמרת אחרונה; באשר אצלנו מילא הנוער תפקידים חשובים וחיוניים

יותר מאשר אצל כל אומה-ולשון ובכל תקופה אחרת בעברנו. ועוד יותר מעידה התימטיקה שלה. אולי לא נתעלתה ספרות זו לספירות העליונות של מחשבה פוליטית וחיים הברתיים, ניסתה מפרק-לפרק למרוד ולפרוק את העול הכבד, ראייתה מצומצמת מדי ואינה מבינה את הרקע של צמיחתה שלה עצמה — אבל ביסודה היא צמודה לחיי הדור.

ודאי, הנושא עצמו אינו עונה את הכל, ולא הוא קובע את מידת ההכרה, הקידמה והאקטואליות. יכול ויצירה תהיה „סוציאליסטית“ למהדרין מן-המהדרין אף כשהיא עוסקת בחצרו של הרבי מגור ואקטואלית ביותר כשגיבוריה הם פטר הגדול או יהושע בן-נון. אעפ״כ נמצא אתה למד מנושאים המשותפים לסופרים רבים, השונים זמ״ז באופיים, מזגם ועולמם הספרותי. להוציא כמה שמות, חיבה יתירה נודעת למשמרת הצעירה לנושא האדם בקיבוץ והאדם בקרב. עצם העובדה, כי הסופרים האלה היו או הנם חברי קיבוץ וחניכי ההגנה והפלמ״ח, וכי קרוב סופר אצל עצמו ומספר את אשר חזה מבשרו — עדיין אינה מסבירה, והיא עצמה זקוקה להסבר.

במשך שלושים השנים האחרונות הפך הקיבוץ להיות שכבת-סגולה בארץ-ישראל, חטיבה סוציאלית המציינת ביותר את התקופה. כמו בנקודת-מוקד נתרכזו בו האופייני לארץ ולעם: תחיה לאומית ושידוד-מערכות סוציאליות, המעבר לחיי עבודה וכפר, בריאת נוף חדש והכרח ההגנה עליו, עמידה בשער כלפי פנים וכלפי חוץ, התנגשות בין חדש וישן. כבתוך אספקלריה מאירה נשתקפו בו כל המהפכות, הזעזועים והמאמצים של הדור. הפוך בו והפוך בו שכולו בו. ועוד זו, שהתנועה החלוצית לא הניחה רק יסודות למשק ולכלכלה, אלא בנתה גם תרבות חדשה — מערכת יחסים חדשים בין הבריות, מכלול בעיות נפשיות ומוסריות חדשות, דמויות-מופת וסולם-ערכים. אנשיה עסקו בדברים הקובעים יישובו-של-עולם, בגופי-חיים ולא באורנאמנטיקה, התפקידים שהוטלו עליהם היו חיוניים מאוד והם שעשו כי למעשיהם יש שחר ותכלית ואינם מתבזבזים בחלל הריק. כאן יש לאדם ציר מרכזי בחייו, הוא נתבע ונותן בשם חזון והכרח. התביעות שתובעים כאן מאת האדם הן רמות, תכופות עומד הוא בפני דילמות חמורות — וככלל יכול להזן עד עתה. דברים שבין אדם לבין עצמו ובין אדם לבין „מקום“ — שניים שהם אחד — בולטים כאן הבלטת-יתר. אנשים מעניינים

תמצא בארץ בכל קרן רחוב, חטיבה מעניינת קודם־כל בקיבוץ. ומקום שתמצא סיטואציות דראמטיות הרבה תמצא גם את היוצר.

אין איפוא להתפלא כי יותר מכל חוג אחר ביישוב העלה הקיבוץ את מבטאיו. וגם הפטיש מצא את סדנו, הסופר נמשך לספירת־חיים זו (ומחמת טעמים דומים, על אף שוני החומר, לנושא האדם הלוהם). ואין זו מתקתקות ולא אידיליה מזויפת כשסופרי משמרת זו מראים בחשבון־אחרון (והוא הקובע) את האדם הזה בגבורתו ולא בכשלונו, באמונתו ולא בכפירתו, וכי המוטיב העיקרי בספרות־המלחמה הצעירה־שבצעירה שלנו — לאחר כל האקסקורסיות ליצוריו, פחדיו ומעמקיו של האדם — היא אחוות לוחמים וגבורתם. אורי („הוא הלך בשדות“) אולי אינו יכול לענות תשובה „אינטליגנטית“ מדוע עליו לעזוב את ביתו ונערותו, אבל בזכות חינוכו וביתו, בכוח סמוי, אדיר ואציל, הוא ילך לאשר נקרא; מתתיהו שץ, (למוסנזון), שבר־כלי זה, ימלא חובתו עד הרגע האחרון, עד להתאבדות; ואפילו אפרים (יזהר) יחזור לאספסת. הסופר יודע כי אין הוא רשאי לפגור אחרי גיבוריו, כי יכול הוא לסמוך עליהם, אי־אפשר לתארם כבוגדים, כושלים ונרפים. ושבעתיים בולט הדבר בשעה שסופרים אלה עצמם מתארים את האדם־הקטן בעיר בחייו האישיים, והנה הם גודשים תמונות שחורות־משחור (תכופות שלא בצדק ומתוך עשיית שקר בנפשם) ומראים אותו בתלישותו, בדידותו ועצבונו.

האפייני לפרוזה הצעירה היא פסיעתה במשעול הצר של הנושא, הגיל והיום. היא מספרת הרבה על החזית ומעט על העורף, את שהתרחש היום ומעט על תמול ושלשום, על עצמה ומעט מזה על אחרים (סיפוריו של נתן שחם הם יומני־נעורים מצוינים, כשהסופר וגיבוריו היו לבשר־אחד, חסרים כל דיסטאנץ). כמובן, שמעגל צר זה הוא לה שלב הכרחי, ואין לבוא עליה לפי־שעה בטרוניות. וכי למה תנדוד למרחקי זמן ומקום, בטרם מיצתה את אמיתותיה ונתאזרחה בקרקע הקרובה לה קרבת־נפש? אבל יפים הדברים לשעתם, כשלב ל ב א ות. לפי שנטל עליה להיות משמרת יורשת, יהיה מיבחנה הגדול ברוחב יריעתה ובאפקי ראייתה. ולא על נקלה היא תעמוד בו. הקושי הוא כפול: במציאותנו ובמסורת אחת שבספרותנו.

דורות קודמים בספרות נסעו בעגלות בין עיירות יהודיות. מראות שראו, נופים שחזו, שיחות ששוחחו — עמדו בהם הקבע, היציבות, העולם השלם. כמה דפוסי־דוגמה מצאו הם — בהשקפה, במחשבה, באורח־חיים, בפרנסות, אפילו ברפלקסים ובמימיקה, בלבוש ובדירה. בתבשיל ובמשחק ובחול ובחג! היה זה עולם בעמידתו. גם בזמנם נתערערו אשיות בית־ישראל, אך מה אטי היה קצב התמורות. גם המחדשים והמהפכנים שבהם היתה להם נקודת־אחיזה בעולם שמרדו בו, גם ההתפוררות צוירה על רקע השלם והשמרני (ועל כן המשובח שבתיאוריהם — של „הישן“). מה שונה לעומת זאת המציאות שצומח לתוכה סופר צעיר בארצנו.

שהרי בארץ־ישראל קרה דבר שאין לו אח־דוגמה בעולם כולו: עם יצא לארץ חדשה והתחיל בה (כביכול) הכל מחדש; יש כאן רציפות ושבר בעת ובעונה אחת. בעלי־הדבר חשים בשניהם; בניהם — השבר סמוי מעיניהם. הארץ העתיקה מלאת מראות ויחסים ונופים־חברתיים ונופי־טבע ומקומות־יישוב בני יומם. רוב־רובם של יישובינו לא הגיעו עדיין לבר־מצוה, ומחצית היהודים יושבים בארץ פחות מעשר שנים. זו ליד זו שוכנות עדות ושכונות ומסורות הזרות זו לזו, שאחדותן קלושה ובלתי־אורגאנית, ששטחי־מגען מועטים וחייץ של שפה, מנהגות ופרנסות מפריד ביניהם. רבדים של עליות שונות ורבות נרבדות זו על גבי זו — ורק בשלימותן יוצרים את האפוס הלאומי שלנו. כמה צורות לבשה ופשטה ארץ זו במשך דור אחד, מה מוזרה וסבוכה רקמת־חייה! כך בכפר וכך בעיר. איזה פסיפס מנומר של ארץ בבניינה ובגידולה, של היסט יחסים וכוחות מעמדיים, של חילופי מקצועות, של השפעות תרבותיות, של חילופי גורלות; מראה רודפת מראה, הוי דוחק הוי, עלילות ציבוריות דראמאטיות, מהפכה בלתי־גמורה; עולם בלידתו. ואין הוא נוח לתיאור אפי; חסר הוא פרספקטיבה, רקע עמוק, „ממד שלישי“. כמעט שאין כאן דמויות טיפוסיות והוי יציב הנחרתים בזכרון, המאצילים לעולם זה יציבות וקבע וסגנון. סופר צעיר בארצנו משול לנוסע באוטו מהיר, מבעד לחלון מנצנצים לקראתו נופים ומראות ודמויות ואין שהות בידו לקלטם, לבחנם, לייצבם בנפשו.

על קושי אובייקטיבי זה אי־אפשר להתגבר בלי מאמץ אינטלקטואלי גדול, גדול פי־כמה מאשר דרוש היה בעבר. את שלא ניתן לעין ולאוזן ולזכרון ולחווייה הבלתי־אמצעית חייב למלא ולהשלים המוח ההוגה והחוקר,

ההשכלה הרבצדדית, הידיעה הרבה, אינטלקטואליות אין פירושה קופה־של־ תורות ולמדנות; היא קודם־כל החוש לאבסטרקציה, „הקורעת לבושיו של החומר“, היא ראיית בעיות במקומות שהאחרים רואים רק עובדות, היא עשירות האסוציאציות, היא ההפלגה לים הרוגש של הרוח בטרם הגיע לחופיו האינרטיים של החומר, של הקונקרטי והחד־פעמי. ודוקא משום כך מחייבת היא להצטייד במיטען־השכלה כבד, להשיג אזרחות בעולם המדע והחכמה. שאם לא כן יהא מעופה של המחשבה נמוך, מעגל ראייתה צר, חיש מזר תצנח לקרקע.

וזו צרה, שמלבד מקרים מעטים, חסרה ספרותנו־היפה מסורות אינטלקְטואליות רציניות. איש לא האשים מעולם את היהודי בעניות אינטלקטואלית, כיראם בהיפוכה, בגודש, ואפי"כ גוררת ספרותנו מאחוריה מסורת כזאת; כאילו נגזר בכוונת־המכוון על הפרדה. דוק ותמצא, כי לא רק שרוב־רובם של סופרינו (והגדולים שבהם אינם ראיה; רמתה של ספרות לאומית נאמדת על־פי הממוצע שלה, המשמשת רמת־בראשית גם למתחילים) אינם מקפידים בהכנת החומר ובידיעתו לפרטי פרטיו, אלא שגם כל נושא מצומצם למקצועו ותחומו הצר ואינו יוצא ממנו; הוא צמוד לעובדה ואינו מפליג לבעיה, להפשטותיה, לרוחבה והקרנתה־לצדדין. סופריהן הגדולים של אומות־העולם הם צנא דמלי ספרי, הם בעת־ובעונה אחת גם מלומדים גדולים, בקיאים בקיאות מופלגת במחשבת־הזמן ובחומר. דיגרסיות שלהם, שיחות שלהם, עיונים שלהם הם פניני מחקר, מיטב הישגי הרוח החוקרת. כמה אתה למד מהם על פילוסופיה וטכניקה, מדיצינה ומוזיקה, בנייה וציור ולשון, כמה שאר־רוח ושאר־דעת משוקעים בשיחות־חולין שלהם על נושאים נייטראליים כמו עישון ואופנה ומחלה וריקוד ונימוסים. ודאי, למדנות עצמה אינה עושה ספרות־יפה, אבל ספרות בלא חכמה ומדע היא שטחית, קרתנית, מידלדלת מהר.

אולי לא בלט הדבר אצל ראשונינו, שהיו מחדשים לכל דבר, ותרבות סביבתם היתה ראש־לכל דתית, תורנית ותלמודית, אחידה ופשטנית יחסית; הם עצמם התחנכו על ברפה, (מהם היו למדנים מופלגים) ואותה הם תיארו. המשולש הידוע — הנושא, הסופר והקורא — היווה שלימות אורגנית, אחדות של זמן ושל סביבה איחדה אותם. הסופר הארצישראלי הצעיר שרוי בסיטואציה פסיכולוגית וחברתית שונה לגמרי; מחיצה מבדילה בינו לבין נושאו על חיי הארץ, תכופות גם בין הקורא. התרבות העתיקה שלנו אינה

היום אלא שריד ממורשת זקני־אבותיהם, והחדש נמצא בעצם התהוותו והבשלתו. רק ההשכלה הרחבה והרב־צדדית מסוגלת לסייע אותה ולהרחיב את מעגלותיה. סופרינו הצעירים לומדים איך לכתוב; אך יותר מאחרים חייבים הם ללמוד ולחקור את נושאייהם. אחרת, לא רק שתחסר לפרוזה הא־יית מעוף רוחני גבוה, אפילו את מציאות ארצנו, את גיבוריה ועברם, לא תבין ולא תרד לעומקם.

ואולי גם משום כך היא לא סיפרה לפי שעה כמה מן הדברים האופייניים מאוד לארצנו, למשל: כיצד עולה אדם מישראל ארצה, מכה בה שורש ואיזה גלגולים עוברים עליו, על רקע חיי הארץ כולה (לכמה־וכמה מקודמיה היה זה חוט־שדרה של יצירתם); רק אי־שם מתארת היא תיאור־יסוד של כל ספרות — בית־אב במושבה או בעיר, אבות ואמהות ובנים וחבריהם ו„דודיהם“; עשרות־אלפים פועלים־שכירים בארצנו, ומה מועט בפרוזה הצעירה רישום חייהם, מלחמתם, עבודתם, יחסי מעמדות, אפילו שביתותיהם (נושא חביב כ”כ על אחרים); היא השאירה בור שטחים וחוגים ועדות שלמים (טביב, בן העדה התימנית אינו יכול לשמש ראיה, ממש לא כבר־יוסף, יליד היישוב־הישן; גם בני היישוב האשכנזי החדש מתארים בתיאור־אגב רק את בתי הוריהם, עפיה”ר מהשכבות המבוססות ביישוב. אך עולמן של כל העדות הוא עניין לספרותנו כולתו. דוגמה־ומופת צריכים לשמש עגנון והזן, בפרט זה האחרון, יליד רוסיה, שחקר ולמד ותיאר את העדה התימנית בארץ ובגולתה); את האינטליגנציה בארץ היא פוטרת בכמה ציורים־לגנאי (גם כשהיא נמשכת אליה ברמ”ח אבריה) ואינה טורחת להראותה ראייה אובייקטיבית והוגנת; החנווני ובעל־המלאכה והקבלן והספסר והפרדסן והפקיד־הגבוה אינם קיימים כלל בשבילה; ועל אחת כמה וכמה — דלת־העם שעל גבול הלומפנפרולטאריון, נושא אכזוטי שמאז־ומתמיד גירה ומשך את לבם של סופרים, ושכידוע יש לו הצדקה אובייקטיבית במציאותנו..

והרי היא לא תסתפק בתיאור בלבד. משמרת זו יוצאת ממחוז הנעורים למחוז הבגרות בשעה שעמנו כולו יוצא ממחוז-נעוריה, בטרם מדינה, אל עולם הבגרות, אל המדינה על בעיותיה החברתיות הסבוכות, הקונקרטיות, הריזיקאליות. כמסורתה הטובה של ספרותנו (ושלה עצמה) היא תראה ודאי את עצמה צד במאבק, במהפכתנו ובבנייננו. אם תאמר גם להבא להיות נאמנה לציווי הדור היא תמשיך להיות לוחמת, ריאליסטית, אופטימית בסיכומי-של-חשבון, רואה את כל המחשכים שבנפש האדם ובנפש הציבור ומבקשת מוצא לאור.

1949